

УДК 347.9+34.06(477)

Д.Г. ГЛУШКОВА, канд. юрид. наук, Сумська філія Харківського національного університету в внутрішніх справах

ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЮРИСДИКЦІЙНИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ ЩОДО ІНОЗЕМНИХ СУБ'ЄКТІВ – РЕЗИДЕНТІВ УКРАЇНИ

Ключові слова: судові рішення, виконання рішень, міжнародний цивільний процес, правовідносини з іноземним елементом

В умовах глобалізації і прогресуючої суспільної інтеграції все більшої актуальності набувають питання правового регулювання суспільних відносин з іноземним елементом. Активні міграційні процеси, розвиток міжнародного економічного співробітництва, інтернаціоналізація ринку праці призводять до виникнення цивільних, сімейних, трудових правовідносин між суб'єктами українського права й іноземцями, особами без громадянства та іноземними юридичними особами. У процесі укладання, зміни і розірвання міжнародних приватноправових відносин нерідко виникають спори, що вирішуються в судовому порядку, в порядку третейського розгляду або іншим, передбаченим законом способом. Рішення судів у справах, ускладнених іноземним елементом, підлягають примусовому виконанню в порядку виконавчого провадження так само, як і судові акти, постановлені за результатами розгляду справ, не пов'язаних з іноземним елементом. Крім того, іноземні громадяни і особи без громадянства нарівні із громадянами України (за деяким виключенням) можуть притягатися до адміністративної і кримінальної відповідальності, і, як наслідок, стають боржниками у виконавчому провадженні. У зв'язку з цим виникає ряд проблем у практиці виконання рішень щодо іноземців, осіб без громадянства та іноземних юридичних осіб (далі – іноземних суб'єктів).

Різні аспекти проблеми примусового виконання рішень юрисдикційних органів досліджували В.В. Афанасьєв, Ф.В. Бортняк, О.І. Євтушенко, Р.В. Ігонін, А.І. Перепелиця, С.В. Щербак та інші науковці, проте особлива увага виконанню рішень щодо іноземних суб'єктів не приділялася.

Досліджувати проблеми виконання рішень юрисдикційних органів України щодо іноземних суб'єктів доцільно в двох напрямках: виконання рішень щодо резидентів України і виконання рішень щодо нерезидентів України. Такий поділ є необхідним, оскільки процедура виконання буде відрізнятися в залежності від правопорядку країни, в якій рішення буде виконуватись, враховуючи той факт, що місце виконання рішення, як правило, прив'язане до місця проживання або знаходження боржника або його майна. Від того, стосується рішення резидента чи нерезидента, залежить також компетенція органів влади України щодо виконання рішення юрисдикційного органу з цивільних, сімейних чи трудових справ.

Метою даного дослідження є встановлення особливостей виконання рішень українських юрисдикційних органів щодо іноземних суб'єктів, які проживають (перебувають) чи зареєстровані на території України або мають на території України власне майно, для чого необхідно проаналізувати нормативно-правові акти, що регулюють процедуру виконання рішень судів та інших органів в порядку виконавчого провадження. В перспективі доцільним видається дослідження особливостей виконання рішень щодо нерезидентів України.

Нова редакція Закону України «Про виконавче провадження» [1], що набула чинності у березні цього року, в частині першій ст.80 з цього приводу зазначає наступне: «Під час виконання рішень щодо іноземців, осіб без громадянства та іноземних юридичних осіб, які відповідно проживають (перебувають) чи зареєстровані на території України або мають на території України власне майно, яким володіють самостійно або разом з іншими особами, застосовуються положення цього Зако-

ну». Тобто традиційно наш законодавець забезпечив для іноземних суб'єктів національний правовий режим. Проте застосування положень Закону України «Про виконавче провадження» щодо іноземних суб'єктів у практиці виконання може мати ряд проблем.

Найбільші проблеми при виконанні рішень щодо іноземного суб'єкта виникають у разі, якщо боржником є фізична особа – іноземець або особа без громадянства, враховуючи їх мобільність, а значить можливість залишити територію України у будь-який момент. Взявши до уваги цей фактор, перш за все, зупинимося на особливостях виконання рішень щодо іноземців (осіб без громадянства) – фізичних осіб.

Відповідно до ст.20 Закону України «Про виконавче провадження» виконавчі дії провадяться державним виконавцем за місцем проживання, перебування, роботи боржника або за місцезнаходженням його майна, при цьому правила щодо місця виконання рішення стосуються виключно території України. У разі зміни боржником місця проживання, перебування чи місцезнаходження його майна, а також місця його роботи законодавець передбачив можливість надсилання виконавчого документу до органів державної виконавчої служби за новим місцем проживання чи місцезнаходженням боржника, місцем його роботи чи місцезнаходженням майна боржника. Але, знову ж таки, зміна місця виконання в такому випадку можлива лише в межах території України.

В тому ж разі, якщо боржник-іноземець після відкриття виконавчого провадження за його місцем проживання в Україні виїхав за кордон, не залишивши в Україні майна, провадження подальших виконавчих дій щодо нього стає неможливим. При цьому подальша доля виконавчого провадження в такому випадку законодавством не визначена, і в умовах чинної процедури найбільш прийнятним буде повернути виконавчий документ стягувачу після з'ясування факту виїзду боржника за межі України за пунктом п'ятим ст.47 Закону України «Про виконавче провадження»,

а саме за неможливістю встановлення місця проживання, перебування боржника - фізичної особи. Але, знову ж таки, повернути виконавчий документ за цією підставою можливо лише у разі, коли мова не йде про стягнення аліментів, про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом чи іншим ушкодженням здоров'я, у зв'язку з втратою годувальника, а також про відібрання дитини. Що має робити державний виконавець у перерахованих вище випадках, коли боржник-іноземець залишив територію України, а виконавче провадження щодо нього відкрите, наразі незрозуміло.

Отже, для того, щоб ефективно виконати свій обов'язок щодо своєчасного і повного виконання рішення державний виконавець має вжити заходів щодо недопущення виїзду за межі України іноземця (особи без громадянства) після відкриття виконавчого провадження і до повного виконання рішення. Слід зауважити, що чинне законодавство в повній мірі не забезпечує виконавцеві такої можливості, оскільки положення нормативно-правових актів, що регулюють питання перетину іноземцями (особами без громадянства) державного кордону України, не узгоджуються одне з одним.

Так, відповідно до частини четвертої ст.26 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [2] виїзд з України іноземця та особи без громадянства може бути відкладено до виконання ним майнових зобов'язань перед фізичними та юридичними особами в Україні. При цьому дана норма не містить жодної згадки про порядок такого «відкладення», і у ній йдеться лише про «майнові» зобов'язання, як підставу для відкладення виїзду з України. Звідси висновок, що у разі наявності у іноземця немайнових зобов'язань перед стягувачем (скажімо, передання дитини на виховання іншій особі за рішенням про відібрання дитини), підстави для відкладення його виїзду за кордон відсутні.

З іншого боку, відповідно до пункту вісімнадцятого частини третьої ст.11 Закону України «Про виконавче провадження» державний виконавець може просити суд обмежити бор-

жника у праві виїзду за кордон у разі ухилення боржника від виконання зобов'язань, покладених на нього рішенням, і при цьому неважливо, майнові чи немайнові зобов'язання не виконує боржник. Вважаємо, що дана норма поширюється також і на боржників-іноземців (осіб без громадянства) відповідно до частини першої ст.80 Закону України «Про виконавче провадження».

Наразі маємо невідповідність норм Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» і Закону України «Про виконавче провадження» в частині підстав для тимчасової заборони виїзду боржника іноземця за межі України. При цьому, враховуючи усталені уявлення про співвідношення норм загального і спеціального законодавства, доходимо висновку, що суд має застосувати норми Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», як спеціальні норми, при вирішенні питання щодо заборони виїзду за кордон громадянина іншої держави чи особи без громадянства. Отже, суд може тимчасово обмежити виїзд боржника-іноземця за межі України лише у випадках, коли останній має лише майнові зобов'язання перед фізичними та юридичними особами в Україні.

Важливим моментом у питанні впливу на поведінку боржника-іноземця шляхом тимчасової заборони його виїзду за межі України є час звернення до суду з клопотанням про таку заборону. Відповідно до пункту другої частини третьої ст.8 і частини першої ст.14 Закону України «Про прикордонний контроль» [3] іноземцю або особі без громадянства може бути відмовлено у виїзді за межі України тільки за наявності рішення уповноваженого державного органу України про заборону виїзду з України. У випадку обмеження виїзду за кордон іноземця – боржника у виконавчому провадженні таким уповноваженим органом може бути лише суд. А значить державний виконавець має встигнути звернутися до суду з поданням про відповідне обмеження і своєчасно повідомити органи Державної прикордонної служби про встановлення судової за-

борони щодо виїзду за кордон боржника-іноземця, до моменту, коли останній вирішить залишити територію України. Враховуючи той факт, що іноземець чи особа без громадянства, не має візових перепон для повернення до країни свого громадянства чи постійного проживання і у будь-який момент може залишити територію України, державний виконавець має діяти вельми оперативно. Щоб запобігти неможливості виконання рішення доцільним було б звернення до суду із заявою про обмеження виїзду за кордон боржника одразу після відкриття виконавчого провадження, боржником у якому є іноземець чи особа без громадянства, або хоча б не пізніше закінчення строку для самостійного виконання рішення боржником, визначених частиною другою ст.25 Закону України «Про виконавче провадження», якщо від боржника-іноземця не надійшло документального підтвердження виконання рішення.

При цьому не можна не зауважити, що пряме закріплення права державного виконавця звертатися з поданням про тимчасове обмеження у праві виїзду за кордон боржника одночасно з відкриттям виконавчого провадження було б ефективним «запобіжним заходом», але становило б загрозу праву людини на свободу пересування, а отже є неприйнятним.

Повертаючись до проблеми неможливості ефективного застосування норм Закону України «Про виконавче провадження» при виконанні рішень щодо іноземних суб'єктів, слід акцентувати увагу на заходах (способах) примусового виконання рішень. Основним способом виконання рішень про майнові стягнення є звернення стягнення на кошти та інше майно боржника, що полягає в його арешті, вилученні і примусовій реалізації. При цьому накласти арешт і вилучити майно боржника-іноземця, що знаходиться за межами території України, державний виконавець не має жодної можливості. Теж саме стосується звернення стягнення на заробітну плату, пенсію, стипендію: якщо джерело періодичних доходів боржника знаходиться за межами України, звернути стягнення на такі доходи

боржника в порядку, визначеному ст.68 Закону України «Про виконавче провадження», є неможливим. Таким чином, застосувати заходи примусового виконання рішень у майнових спорах державний виконавець може лише за наявності у боржника-іноземця майна або періодичних доходів виключно на території України. Якщо ж усе майно боржника-іноземця, на яке може бути звернено стягнення, знаходиться за кордоном, а він лише проживає (перебуває) на території України виконавче провадження має бути завершено шляхом повернення виконавчого документу стягувачеві на підставі пункту другої частини першої ст.47 Закону України «Про виконавче провадження». При цьому мета виконавчого провадження – своєчасне і повне виконання рішення не може бути досягнута.

Частина друга ст.40 Закону України «Про виконавче провадження» покладає обов'язок щодо розшуку майна боржника (крім транспортних засобів) на державного виконавця. При цьому державний виконавець не має належних повноважень щодо розшуку майна, яке знаходиться за межами України. Остання проблема є найбільш актуальною саме у випадку, коли боржником є іноземний суб'єкт, оскільки більша частина майна іноземців, як правило, знаходиться за кордоном. Втім, слід зауважити, що навіть за наявності даних про майно боржника, що знаходиться поза межами України, звернути на нього стягнення державний виконавець не має жодної можливості.

Окремо слід звернути увагу на норми, що стосуються стягнення аліментів. Так, частина п'ята ст.74 Закону України «Про виконавче провадження» визначає, що у разі виїзду особи, зобов'язаної сплачувати аліменти, на постійне місце проживання до іноземних держав, з якими Україна не уклала договорів про надання правової допомоги, стягнення аліментів за рішенням суду проводиться на день виїзду за весь період до досягнення дитиною повноліття. До боржника-іноземця застосувати дану норму у примусовому порядку фактично не можливо, оскільки дізнатися про намір іноземця чи особи без громадянства змінити

місце проживання державний виконавець не має можливості інакше, як за заявою самого боржника.

До речі, не зрозумілою є логіка законодавця, який не поширив описаний вище порядок на стягнення аліментів на утримання непрацездатних батьків. При цьому завчасна виплата аліментів щодо утримання батьків не передбачена не лише Законом України «Про виконавче провадження», а й нормами Сімейного кодексу України, що теж не визначають порядок виплати аліментів на утримання непрацездатних батьків у разі виїзду за кордон особи, зобов'язаної сплачувати аліменти, в той час, як частина четверта ст.77 СК України [4] такий порядок визначає щодо утримання одного з подружжя.

Крім того, Закон України «Про виконавче провадження» не поширює порядок попереднього стягнення у разі виїзду за межі України боржника, що має зобов'язання за виконавчими документами про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом чи іншим ушкодженням здоров'я та у зв'язку з втратою годувальника, хоча такі зобов'язання боржника є не менш соціально важливими.

Не зрозумілою є норма, закріплена частиною шостою ст.74 Закону України «Про виконавче провадження», а саме положення про те, що з осіб, які працюють за контрактом на території іноземних держав і одержують заробітну плату (доходи) тільки за кордоном, аліменти стягуються в порядку та розмірах, передбачених законом. Враховуючи той факт, що названа норма міститься в Законі України «Про виконавче провадження», вона стосується примусового виконання рішень про стягнення аліментів на території України. Ніякого спеціального нормативно-правового акту з цього питання на сьогодні не існує, через що постає питання, що мав на увазі законодавець? Яким законом передбачений порядок стягнення аліментів з осіб, які одержують доходи тільки за кордоном, і чому цей порядок не можна передбачити в Законі України «Про виконавче провадження», якщо законодавець вважає це можливим у рамках виконавчого провадження?

Порядок звернення з клопотанням про стягнення аліментів з особи, що перебуває за кордоном передбачений Законом України «Про приєднання України до Конвенції про стягнення аліментів за кордоном» [5] від 20.07.2006 р. і Наказом Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції про виконання в Україні Конвенції про стягнення аліментів за кордоном» [6] від 29.12.2006 р. № 121/5, проте органи державної виконавчої служби не мають жодного відношення до виконання рішень про стягнення аліментів з осіб, які працюють за межами України, шляхом звернення стягнення на періодичні доходи, що отримують боржники за кордоном.

Окремої уваги в цьому контексті заслуговує питання виконання рішень щодо відібрання дитини, яка є іноземним громадянином, або особою без громадянства. Проблема полягає в тому, що дитина, яка має бути передана на виховання іншій особі, може залишити територію України, навіть у разі, якщо боржник – особа, з яким проживає дитина, тимчасово обмежений у праві виїзду за межі України. Зазначене можливе у разі, якщо дитина залишить територію України у супроводі інших осіб у встановленому законом порядку, при цьому виконання рішення про відібрання дитини у рамках виконавчого провадження стає неможливим. Слід зауважити, що матеріально-правові підстави для обмеження у виїзді за кордон дитини-іноземця у чинному законодавстві відсутні, про що свідчить аналіз частини третьої ст.26 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», яка містить вичерпний перелік підстав для заборони чи обмеження виїзду за межі України іноземних громадян чи осіб без громадянства.

Частина друга ст.80 Закону України «Про виконавче провадження» передбачає можливість застосування санкцій до іноземних суб'єктів, які не виконують рішення, передбачені виконавчими документами, а саме: державний виконавець звертається до компетентних органів з поданням про заборону в'їзду в Україну чи видворення за межі України таких осіб відповідно до Закону України

«Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства». Втім, такі санкції не завжди відповідають інтересам стягувача, оскільки боржника-іноземця можна вигнати чи не пустити до України, а рішення при цьому залишиться невиконаним. Проте, внесення змін до ЦПК України [7], а саме доповнення кодексу ст.377-1, яка передбачає порядок вирішення питання про тимчасове обмеження у праві виїзду за межі України боржника, дає підстави сподіватися, що іноземний суб'єкт, який добровільно не виконав рішення суду чи іншого юрисдикційного органу України, у разі вправності державного виконавця не зможе залишити територію України, доки не виконає свої зобов'язання боржника у виконавчому провадженні.

Проведене дослідження дозволяє навести такі висновки: на сьогодні чинне законодавство України не містить належних гарантій виконання рішення суду чи інших юрисдикційних органів, у випадках, якщо боржником є іноземний суб'єкт; застосовувати положення Закону України «Про виконавче провадження» щодо виконання рішень відносно іноземних суб'єктів в багатьох випадках є неможливим; доцільним є удосконалення норм чинного законодавства, шляхом встановлення заходів забезпечення виконання рішень юрисдикційних органів щодо іноземців, осіб без громадянства та іноземних юридичних осіб, які відповідно проживають (перебувають) чи зареєстровані на території України. Конкретні пропозиції щодо відповідного удосконалення норм законодавства, що регулює виконавче провадження, мають бути напрацьовані в рамках подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про виконавче провадження» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=606-14>.
2. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://>

zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3929-12.

3. Закон України «Про прикордонний контроль» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1710-17>.

4. Сімейний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2947-14>.

5. Закон України «Про приєднання України до Конвенції про стягнення аліментів за кордоном» [Електронний ресурс]. – Режим

доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=15-16>.

6. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції про виконання в Україні Конвенції про стягнення аліментів за кордоном» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1390-06>.

7. Цивільний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=10&nreg=1618-15>.

Глушкова Д. Г. Виконання рішень юрисдикційних органів України щодо іноземних суб'єктів – резидентів України / Д. Г. Глушкова // Форум права. – 2011. – № 3. – С. 146–151 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-3/11gdgcr.pdf>

Розглядаються окремі аспекти виконання рішень юрисдикційних органів України щодо іноземців, осіб без громадянства та іноземних юридичних осіб, які відповідно проживають (перебувають) чи зареєстровані на території України або мають на території України власне майно. Визначаються особливості місця виконання рішення, якщо стороною виконавчого провадження є іноземний суб'єкт, звернення стягнення на періодичні доходи боржника-іноземця, виконання рішень щодо відібрання дитини.

Глушкова Д.Г. Выполнение решений юрисдикционных органов Украины относительно иностранных субъектов – резидентов Украины

Рассматриваются некоторые аспекты исполнения решений юрисдикционных органов Украины в отношении иностранцев, лиц без гражданства и иностранных юридических лиц, которые соответственно проживают (пребывают) или зарегистрированы на территории Украины или имеют на территории Украины собственное имущество. Определяются особенности места исполнения решения, если стороной исполнительного производства является иностранный субъект, обращение взыскания на периодические доходы должника-иностранца, исполнение решений по отобранию ребенка.

Glushkova D.G. Enforcement of Decisions of Jurisdictional Organs of Ukraine Concerning Foreign Subjects – Residents of Ukraine

With some aspects of enforcement of judgments of Ukraine about foreigners, stateless persons and foreign legal entities which are reside or registered in Ukraine or which have their own property in the territory of Ukraine deals. The places of execution, if the party of execution proceeding is a foreign subject, levy of execution upon income of foreign judgment debtor, execution of judgment on removal of a child from custody are defined.